Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 47, Ağustos 2020, s. 295-305

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.45497>

Dr. Mert AĞAOĞLU

Sakarya Üniversitesi Sanat Tarihi-Türk-İslam Sanatı, magaoglu@sakarya.edu.tr

MISIR MEZAR MİMARİSİNİN KRONOLOJİK OLARAK GEÇİRDİĞİ AŞAMALAR

Özet

Eski Mısır Mimarîsi, öte dünya inancı ile şekillenmiş bir mimarî olarak görülmektedir. Bu bağlamda söz konusu mimarînin en çok mezar yapıları öne çıkmıştır. Adı geçen mezar yapıları mastabalar, piramitler ve hipojeler yani kaya mezarlar biçiminde inşa edilmişlerdir. Eskiçağ medeniyetleri arasında diğerleriyle kıyaslandığında farklı zihniyeti ve kültürü ile dikkat çeken Mısır Medeniyeti diğer medeniyetleri de etkilemiş gözükmemektedir. Mısır sanatını oluşturan en önemli etken Mısır dini olmuştur. Mısır medeniyeti, mumyaları, piramitleri, hiyeroglifleri ile öne çıkan bir medeniyet olarak tarihteki yerini almıştır. Söz konusu medeniyetin ortaya koyduğu sanat eserleri, Mısır'ın dinî inancı ile paralel olarak gelişmiştir. Sanatsal üretimin esas amacı, öbür dünyadaki yaşama hazırlık olarak kendini göstermiştir.

Mısır sanatına damgasını vuran yapı tipi, piramitler olmuştur. Eski Mısır'ın zenginliğinin ve ihtişamının somut göstergesi de bu piramitler olmuştur. Zamanla piramitlerin boyutları ufalmış ve kaya mezarlar yaygınlık kazanmıştır.

Anahtar kelimeler: Eski Mısır, Mimarî, Mastaba, Piramit, Hipoje

STAGES OF EGYPT GRADUATE ARCHITECTURE CHRONOLOGICALLY

Abstract

Ancient Egyptian Architecture is seen as an architecture shaped by the belief of the other world. In this context, the most grave structures of the mentioned architecture came to the fore. The mentioned grave structures were built in the form of mastabas, pyramids and hypoges, that is, rock tombs. Among the ancient

civilizations, Egyptian Civilization, which draws attention with its different mentality and culture, seems to have influenced other civilizations. The most important factor in Egyptian art was the religion of Egypt. Egyptian civilization has taken its place in history as a prominent civilization with its mummies, pyramids and hieroglyphs. The works of art created by the mentioned civilization developed in parallel with the religious belief of Egypt. The main purpose of artistic production has manifested itself in preparation for life in the afterlife.

The building type that marked the Egyptian art was the pyramids. These concrete pyramids have been the concrete indication of the richness and splendor of ancient Egypt. Over time, the size of the pyramids became smaller and rock tombs became widespread.

Keywords: Ancient Egypt, Architecture, Mastaba, Pyramid, Hypoge

GİRİŞ

Cicero tarafından “Tarihin Babası” olarak adlandırılan Herodotos, “Mısır, Nil’in armağanıdır” demiştir. Gerçekten de tarihte Mısır Medeniyeti’ni yaratan Nil Nehri olmuştur(Harita 1). Nil Nehri’nin taşkınları tarım ürünlerinin, toprağın bolluk ve bereketini olumlu olarak etkilemiştir (Reyhan, 2015: 271). Tarih boyunca az istila ve işgale uğraması, Eski Mısır’da Ptolemaios dönemine kadar homojen bir kültürün oluşmasına yol açmıştır. Bu homojen kültürün en somut göstergelerinden biri de Mısır Mimarlığı bilhassa da mezar mimarîsidir. Mısır’da havanın kuru olması ise eserlerin günümüze kadar gelmesini sağlamıştır (Kipmen, 1991: 6).

Bu çalışmada, kaynak olarak Eski Mısır Tarihi ve Mimarlığı ile ilgili yayınlanmış araştırma eserlerden (kitap, tez, makale, ansiklopedi maddesi) faydalanılmıştır.

1. MISIR’DA İLK GÖMÜ BİÇİMLERİ

Eski Mısır’da M.Ö. 4400-3800 yılları arasında tarihlendirilen Badari Kültürü’nde ölümler hocker pozisyonunda gömülmüştür. Eşyaları ile gömülen ölümlerin yüzleri batıya dönüktür. Bundan sonra görülen Nakada I Kültürü, Badari Kültürü’nün devamı gibidir. Nakada II Kültürü, M.Ö. 4.bin yılın ortalarında ortaya çıkmıştır. Nakada II devrinde mezarlarda yer alan eşyalar öbür dünya inancının yaygınlaştığını göstermektedir. Nekropol alanlarında, mumyalanmış ölümler bulunmaktadır. Nakada III diğer adı ile “0” Hanedanlığı devrinde Abydos’ta çok odalı mezar örnekleri görülmektedir. Söz konusu örnekler, tipik bir ev gibi yapılmışlardır. Aralarında sembolik kapılar görülmektedir. Eski Mısır’da Hierakonpolis adlı yerleşmede mezarlar ve kral mezarları yer almaktadır. Bu dönemde mezar tipleri ortaya çıkmış, mastabaların erken formu görülmüştür (Konyar, 2017: 29-31).

2.MASTABALAR

Erken Sülaleler Dönemi’nde (M.Ö. 3100-2780) başkent Memphis’te mezarlar çukurlar içine tuğladan yapılan, yan yana dikdörtgen odalardan oluşmaktadır. Sülale üyelerinin, aynı alana gömüldüğü görülmektedir. Kral Aha’nın Abydos’taki mezarına muhtemelen öldürülen hane halkı ile birlikte gömüldüğü düşünülmektedir. Mezarda, farklı yörelerden gelen kısa insanlar, kadın, köpek ve genç aslan kemikleri bulunmuştur. Kral Aha’nın mezarı, yan yana iki dikdörtgen mezar odasından meydana gelmektedir.

Kral Djer'in mezar odası ise kendisinden sonra gelen kral mezarları için örnek olmuştur. Etrafında yan yana yapılan mezar odaları bulunan esas mezar anıtı, daha büyük ebatla ve derin bir şekilde yapılmıştır. Üzeri ahşap hatıllar ile örtülerek kumla kaplanmıştır. Abydos'ta Kral Den için yapılan mezar odasında ise (Çizim 1)-(Fotoğraf 1) benzer özellikler görülmesine karşın kuzeydoğu yönüne basamaklı bir giriş koridoru inşa edilmiştir. Daha sonra dinî merasimler için yapıya tekrar girileceğinden bu şekilde yapıldığı düşünülmektedir. II. Sülale (II. Hanedan) kralları Abydos dışında Memphis ve Sakkara gibi yerleşmelerde de mezar yapısı inşa ettirmişlerdir. II. Sülale'nin son kralı Khasekhem'in Abydos'taki mezarını payandalı duvarlar çevrelemektedir. Bu durumun sağlığında ikamet ettiği sarayının bir yansıması olduğu düşünülmektedir (Konyar, 2017: 51-56). I. ve II. Sülale devri kralları, mastabalara gömülmüşlerdir. Mastaba; kesik piramit biçiminde, alçak bir toprak üstü bölümü ile toprak altındaki mezar odasından oluşan mezar anıtlarıdır (Sözen, 2003: 155). Mastabaların üstü yatay olarak kesilmiş, düz çatılıdır (Turani, 2003: 90). Mastabaların duvarları eğimli, dikdörtgen biçimindedir. Mastabalar, piramitlerin öncüleri olarak görülmektedir.

3. PİRAMİTLER

Eski Mısır Mimarlığı'nda ilk piramit III. Sülale devrinde Kral Coser (Zoser) için takribî M.Ö. 2630 yılında inşa edilmiştir. "Basamaklı Piramit" şeklinde de adlandırılmaktadır (Konyar, 2017: 74). Mastaba olarak inşasına başlanan yapı, üst üste yapılan mastabalarla 62 m. yüksekliğinde bir piramide dönüşmüştür. Mezar mimarîsinde ilk defa bu yapıda tuğla yerine taş kullanılmıştır. Sakkara'da yer alan Basamaklı Piramit mimar İmhotep tarafından inşa edilmiştir. Yapı, yukarıya doğru daralan altı mastabanın üst üste konulmasıyla oluşturulmuştur (Sinemoğlu, 1997: 1238). Coser Piramidi, Eski Mısır Mimarlığı'nın ilk başyapıtı sayılmaktadır (Fotoğraf 2). Yapı, kalker taşı ile inşa edilmiş olup geometrik bakımdan tam bir piramit değildir. Tabanı kare biçiminde değil dikdörtgen olarak yapılmıştır. Altında mezar odaları ve bunları birbirine bağlayan koridorlar bulunmaktadır. Piramidin etrafı surlarla çevrelenmiştir.

Kral Snefru adına inşa edilen piramitlerden biri, Sakkara'nın 19 km güneyinde yer alan Meidum Nekropol'ünde bulunmaktadır. IV. Sülalenin kurucusu olan Kral Snefru için yapılan piramit evvela kademeli olarak tasarlanmış, daha sonra bu kısımlar örülmüştür. 94 m. yüksekliğindeki piramidin sivri olan tepesi sonradan çökmüştür. Sakkara'daki basamaklı piramitten oldukça farklı, doğu-batı doğrultusunda gelişen aksiyal bir yerleşim düzeni görülmektedir. Yapıda, kademeli piramitten gerçek piramide doğru bir gelişme mevcuttur. Bu yapıda ortaya çıkan ova tapınağı-rampa-mezar tapınağı-piramit düzeni daha sonra Giza Nekropolü'ndeki piramitlerde de uygulanmıştır. Mezar tapınağında kült odaları ve serdab odası bulunmaktadır. Serdab, mezar sahibinin heykelini barındıran hücreye verilen isimdir (Hasol, 1979: 448).

Eğik Piramit (Fotoğraf 3) diğer adıyla Bent Piramidi Kral Snefru için inşa edilmiştir. Dahşur Nekropolü'nde bulunan piramit, 105 m. yüksekliğe sahiptir. Batı ve kuzey yönlerinde iki girişi bulunmaktadır. Kral Snefru'nun yaptırdığı ilk piramittir. Teknik ve yapısal sorunlardan ötürü eğimi bozuk olmuştur (Konyar, 2017: 75-76).

Dahşur Nekropolü'nde yer alan Kırmızı Piramit de Kral Snefru (Fotoğraf 4) için inşa edilmiştir. Eğik Piramid'in 2 km. kuzeyinde bulunmaktadır. Kare tabanlı, tek eğimli gerçek bir

piramittir. Kırmızımsı kireç taşından ötürü bu isim verilmiştir. Yüksekliği 104 metredir. Adı geçen yapı gerçek, klasik piramit biçiminin görüldüğü ilk piramittir (Kozikoğlu, 1997: 1481).

Giza (Gize) Piramitleri; Kahire'nin 8 km batısında yer almaktadır. Üç anıtsal piramit olan Keops-Kefren-Mikerinos kuzeydoğudan güneybatıya doğru inşa tarihi ve büyüklük bakımından sıralanmaktadır. Keops piramidinin doğusunda ve Mikerinos piramidinin güneyinde, kraliçelere ve prenseslere ait üçer tane küçük piramit bulunmaktadır. Piramitler bir mastaba kuşağı ile çevrilmiştir. Doğuya doğru kompleksi oluşturan tapınaklar, rampalar ve ova tapınakları sıralanmaktadır. Sfenks heykeli Kefren kompleksine aittir. Yapılan son araştırmalarla her üçünün de birden fazla aşamalarla (Keops üç, Kefren ve Mikerinos iki) inşa edildiği ortaya çıkarılmıştır. Memlûk ve Osmanlı dönemlerinde Giza piramitlerinin kaplamaları, yapıların inşasında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Yalnızca, Kefren piramidinin üst kısmındaki kaplamanın bir bölümü günümüze gelebilmiştir.

Keops Piramidi, IV. Sülale'den Kral Keops'a aittir (Fotoğraf 5). Piramit, M.Ö. 2580-2560 yıllarına tarihlendirilmektedir. Yapı, kireç taşından (kalker) inşa edilmiş ve Giza'da bulunan piramitlerin en büyüğüdür. Dört yüzü de hemen hemen bir eş kenar üçgen biçimindedir. İçerisinde üç adet mezar odası bulunmaktadır. 146 m. yüksekliğindedir. Piramidin esas girişi kuzey yönündedir (Sinemoğlu, 1997: 1238). İkinci mezar odasında Keops'un lahdi yer almaktadır. Antik dünyanın yedi harikasından ayakta kalarak günümüze gelen tek yapıdır. Tarımın yapılamadığı zamanlarda işsiz kalan 100 bin kişinin çalıştığı yapı, yirmi yılda tamamlanmıştır (Konyar, 2017: 79-80).

Kefren Piramidi; Keops'un oğlu Kefren için yapılmıştır (Fotoğraf 7). M.Ö. 2558-2532 yıllarına tarihlendirilmektedir. 136 m. yüksekliğindedir (Turani, 1979: 47). İç düzeni hemen hemen Keops piramidi ile aynıdır. Üst kısmında az bir bölümde, özgün kaplaması zamanımıza ulaşmıştır. Sfenksin uzunluğu 73 metre, yüksekliği ise yaklaşık 20 metredir. Arslan vücutlu, insan başlı, efsanevi bir varlık biçiminde tasvir edilmiştir. Krallara özgü "nemes" adlı örtüyle örtülü olan başı, Kral Kefren'i tasvir etmektedir (Fotoğraf 6). Sfenks biçimindeki Kefren, yüzünü doğan güneşe dönmüş olup kendi mezarını korumaktadır. Ön ayakları arasında, XVIII. Sülale krallarından IV. Tutmosis'in sfenksi kumların istilasından kurtardığını belgeleyen, granit yazıt bulunmaktadır. Sağ kolun bacak üzerinde yer aldığı sfenks, kalker taşından inşa edilmiştir (Sadıkoğlu, 2007: 83).

Mikerinos Piramidi; Kefren'in oğlu Mikerinos için inşa edilmiş olup 66 m. yüksekliğe sahiptir. M.Ö. 2532-2503 yıllarına tarihlendirilmektedir. Yapı, V-VI. Sülale dönemlerinde inşa edilen küçük piramitlerin öncüsü olmuştur. Mikerinos Piramidi, kırmızı granit taşı ile kaplanmıştır (Konyar, 2017: 82-84).

Abusir Nekropol'ünde V. Sülale'nin dört kralına (Neferefre, Neferirkare, Niuserre, Sahure) ait piramitler ve mezar kompleksleri yer almaktadır. Meidum ve Giza Nekropollerinde görülen aksiyal yerleşim düzeni (ova tapınağı-rampa-mezar tapınağı-piramit) burada da devam ettirilmiştir.

4.KAYA MEZARLARI

Başkent'in Memphis'ten yani Aşağı (Kuzey) Mısır'dan, Teb'e Yukarı (Güney) Mısır'a taşınması, Mısır Mimarlığı'nda mezar yapılarının tasarımını etkilemiştir. Aşağı Mısır'da yamaçlara inşa edilmiş, rampalarla ulaşılan piramitler görülürken, Yukarı Mısır'da ise yamaçlar

dikleştiği için topografya piramit mimarîsine uygun değildir. Bunun yanında piramitlerin mezar hırsızları tarafından soyulması da söz konusuydu. Tüm bu sebeplerden ötürü Orta Krallık Dönemi'nde piramitler yerine kayalara oyulmuş hipoje denen mezarlar yaygınlaşmıştır. Teb'in karşı kıyısı nekropol sahası olarak düzenlenmiştir. Kaya mezarlarına gömülen krallar için vadinin sınırında, sırtını kayalık dik yamaçlara dayamış mezar kompleksleri tasarlanmıştır.

II. Mentuhotep mezar kompleksi, XI. Sülale devrinde yaklaşık M.Ö. 2050 yıllarında inşa edilmiştir. Hipoje tasarımı ile piramit geleneği bu yapıda bağdaştırılmıştır. Duvarlarla kuşatılmış geniş bir rampa ile büyük bir avluya ulaşılmaktadır. Avlunun yamaç tarafındaki batı yönünde iki sıra payeli galerinin arasından yine bir rampayla mezar tapınağının bulunduğu terasa varılmaktadır. Çepeçevre payeli galerilerin kuşattığı mezar tapınağı, bir piramitle taçlandırılmıştır. Aynı dönemin saray görevlileri ise çevredeki kayalıklarda bulunan hipojelere gömülmüşlerdir. Kaya mezarlarda, kayaya oyulmuş küçük bir kapının ardında Ka heykelinin yer aldığı kült odası ve kuyu ile inilen mezar odası bulunmaktadır.

XII. Sülale devrinde yeniden önem kazanan Aşağı Mısır'da Dahşur ve Fayyum Nekropollerinde 50-60 m. yüksekliklerinde piramitler inşa edilmiştir. Devlet adamları ise bu piramitlerin çevresindeki mastabalara gömülmüşlerdir.

XII. Sülale Dönemi'nde (Tablo 1) başkent, Teb'den yeni başkent Amenemhet'e nakledilmiştir. Adı geçen dönemde bölgede bulunan eski piramitlerin de tesiriyle piramit inşası tekrar ortaya çıkmıştır. I. Amenemhet kendisi için bir piramit inşa ettirmiş ve mastabalarda tekrardan kullanılmaya başlanarak söz konusu piramidin yakınına geçmişteki gibi mastabalar yapılmıştır.

M.Ö. 1786-1552 yılları arası Hyksoslar Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Filistin'den gelen göçebe bir kavim olan Hyksoslar, yerleşik hayata geçerek Mısır kültürünü benimsemişler ve Aşağı Mısır'a egemen olmuşlardır. XV. ve XVI. Sülaleler Dönemi, Hyksos kökenli olmuştur. Hyksoslar, Yeni Krallık Dönemi kurucuları tarafından Mısır'dan çıkarılmışlardır. Bu dönemde, mezar yapısı olarak hipojeler görülmektedir.

5. YENİ KRALLIK DÖNEMİ (M.Ö. 1580-1085)

Mısır dilinde büyük ev manasına gelen “firavun” sözcüğü Yeni Krallık Dönemi'den itibaren kullanılmaya başlamıştır (Desplanques, 2006, 26). I. Tutmosis (M.Ö. 1504-1492) kralların gömü usullerinde değişiklik yapmış, Memphis çevresindeki piramitlere gömülme nihayete ermiştir. Bu dönemden sonra krallar, Teb'in karşısındaki bir vadiye gömülmeye başlamışlardır. İlk, I. Tutmosis söz konusu vadiye yapılan bir kaya mezara gömülmüş ve ardından gelen krallar da bu yeni başlayan geleneğe sadık kalmışlardır. XX. Sülalenin sonuna kadar tüm kralların gömüldüğü bu vadiye “Krallar Vadisi” denilmiştir. Kraliçeler, saray mensupları ve soylular da bu vadinin yakınındaki başka bir vadiye gömülmeye başlamış, adı geçen vadi de “Kraliçeler Vadisi” olarak adlandırılmıştır (Konyar, 2017: 172).

Kraliçe Hatçepsut'a ait olan mezar tapınak kısmen kayaya oyulmuş olup mimar Senmut tarafından planlanmış ve setler halinde inşa edilmiştir. Hatçepsut tapınağın arkasında bulunan koridor mezara yerleştirilmiştir (Sinemoğlu, 12997: 1240).

SONUÇ

Eski Mısır dilinde piramitler “mer” olarak adlandırılmıştır. Piramit sözcüğü ise Eski Yunanca kökenli bir kelimedir. Kelime, un ve bal ile yapılan, piramit biçimindeki “piramis” adlı bir tür tatlıdan gelmektedir. Mısırlılar ülkelerine kendi dillerinde “to-meri” adını vermişlerdir(Görgün, 2004: 555).

Mısır mezar yapılarında bilhassa piramitlerde anıtsallık doruk noktasına ulaşmış, basit ve kusursuz geometrik biçimler uygulanmış, neticede salt devasa boyutları ile değil oranlarıyla da insanları etkileyen mezar anıtları ortaya çıkmıştır. Hem piramitlerin hem de çevrelerindeki diğer yapıların cephelerinde neredeyse bezemeye hiç yer verilmemiştir. Yalnızca piramitlerdeki mezar odaları ile mastabaların duvarlarında kabartmalar ve çok az sayıda duvar resmi bulunmaktadır.

Eski Mısır Mimarlığı’nda mastabaların gelişimi piramit olarak adlandırılan mezar yapıları ile noktalanmış, daha sonra piramitlerin boyutları ufalmış ve kaya mezarları inşa edilmeye başlanmıştır. Söz konusu durumda, Mısır’da yaşanan siyasî ve iktisadî gelişmelerin de Mısır mezar mimarlığı üzerinde etkisi olmuştur. Eski Mısır’ın dinî inancının en somut göstergesi mezar anıtları olmuş, bunlar içinde de en çok öne çıkan yapılar ise piramitler olarak tarihe ve sanata damga vurmuşlardır.

KAYNAKLAR

- Desplanques, S. (2006), *Antik Mısır*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Freeman, C. (2003), *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, çev. Kemal Angı, Ankara: Dost Kitabevi.
- Görgün, H. (2004), *Mısır-Tarih, D.İ.A.*, C. 29, s. 555-557.
- İnan, A. (1987), *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Ankara: TTK Basımevi.
- Konyar, E. (2017), *Mısır Tarihi*, İstanbul: İ.Ü. AUZEF Yayınları.
- Kozikoğlu, N. (1997), Mastaba, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, s. 1181.
- Kozikoğlu, N. (1997), Piramit, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 3, s. 1481.
- Reyhan, E. , Cengiz, T. (2015), *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Sadıkoğlu, P. (2007), *Antik Mısır Sanatı*, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Sinemoğlu, N. (1997), Mısır, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, s. 1236-1243.
- Sözen, M. ,Tanyeli, U. (2003), *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tulumbacı, R. (2018), *Alexandria'daki (İskenderiye) Buluntular Işığında İ.Ö. 3. Yüzyılda Mısır Sanatında Görülen Kültür Etkileşimleri*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Turani, A. (1979), *Dünya Sanat Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Turani, A. (2003), *Sanat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

GÖRSELLER

Konyar, E. (2017), *Mısır Tarihi*, İstanbul: İ.Ü. AUZEF Yayınları.

EKLER (ÇİZİM-FOTOĞRAF-HARİTA-TABLO)

Çizim 1: Kral Den'in Mezarı

Harita 1: Mısır ve Çevresi

Fotoğraf 1: Kral Den'in Mezarı

Fotoğraf 2: Coser Piramidi

Fotoğraf 3: Eğik Piramit

Fotoğraf 4: Kırmızı Piramit

Fotoğraf 5: Keops Piramidi

Fotoğraf 6: Sfenks

Fotoğraf 7: Kefren Piramidi

	Standart	Düzeltilmiş
XI. HANEDANLIK	2040-1991	2023-1963
XII. HANEDANLIK		
I. Amenemhet	1991-1962	1963-1934
I. Sesostris	*1971-1926	1943-1899
II. Amenemhet	*1929-1892	1901-1867
II. Sesostris	*1897-1878	1869-1862
III. Sesostris	1878-1841	1862-1844
III. Amenemhet	*1844-1797	1843-1798
IV. Amenemhet	*1799-1787	1797-1790
Kraliçe Sobeknefru	1783-1783	1786-1787?
XIII. HANEDANLIK	1783-1650?	1786-1650?

Tablo 1: XII. Hanedanlık (Sülale)